

Gjenstandsmaterialet fra fregatten «Lossen»

DEL IV

SVEIN MOLAUG

Laggede kar har vært brukt til mange formål, ikke bare som tønner og dunker.

Det ser ut som om det er funnet en bøtte med stavlengde 30 cm. Bøtten har vært bredest nede, og den har skrånet innover oppe.

En bøtte består av 12 bøkestaver. Den er 18,5 cm høy, smalest i bunnen. Diameter nede er 22,5 cm og diameter oppe 26 cm. I to av stavene, som står diametralt, er det 1,5 cm fra øvre kanten et hull, diameter 1 cm. Dette viser at bøtten har vært stroppet.

Et større lagget kar må karakteriseres som en stamp. Det er bevart 12, muligens 13 staver av eik fra denne. Lengden av stavene er 44,5 cm. Stampen har vært noe bredere oppe enn nede. Stavene er til dels ganske brede, opptil 14 cm. En av stavene har to plugghull, diameter 1,5 cm. En plugg sitter i det ene hullet. Dessuten er i samme staven et firkantet hull 7,5 cm fra øvre kanten. Hullet er nærmest kvadratisk, 4,2×3,9 cm. Hadde det vært et lignende hull i en av de andre stavene, kunne man tenke seg at de hullene var til å stikke en bærestang gjennom, slik som man kan se på de vannsåene som brukes på bygdene. Antagelig mangler denne staven som motsvarer staven med hullet. De to plugghullene har ingen funksjon i en stamp. Stampen må derfor være det man kaller en avskjæring, altså en avsaget tønne.

Det har ellers vært brukt et slags ambarer. Et ambarlokk, diameter 15,5 cm, har de typiske to utsparinger i kanten for stavene som har låst lokket. Lokket er helt flatt på ene siden og noe hvelvet på den andre.

Det er bevart 9 staver fra et lagget kar som antagelig har vært en bøtte eller en ambar. Den er 22,5 cm høy, og sidene skråner ganske lett innover. På en liten butt av 12 eikestaver er 2 av stavene forlenget til ører. Buttens høyde er 10,5 cm, med ørene 12,8 cm. Karet har lett buede sider. Diameteren er 14,5 cm.

Butt med ører og avrundede sider.

Small wooden bucket with convex sides.

Serveringskar med innskårne sider.

Serving vessel.

Servering av mat og drikke

Til matservering har det nok vært brukt diverse former. Et lite kar av 11 staver er bredest nede og skråner innover oppe. Det er 9,3 cm høyt. Diameter i bunnen er 16,3 cm, oppe 15,3 cm. Det er laget av eik. Dette karet har muligens vært brukt i byssa.

Et annet lagget kar, som også er av eik, er det funnet 12 forholdsvis brede staver av. Den bredeste er 9 cm oppe og 7,3 cm nede. Karet er 15 cm høyt og har vært smalest i bunnen. Diameter oppe har vært 24,5 cm og nede 20 cm, dette under forutsetning at alle staver er funnet. Dette er så romslig at det kan være serveringsbakke.

Vi vet at mannskapene var delt inn i bakkslag. Da det var 100 mann ombord i «Lossen», må det ha vært minst 10 serveringsbakker.

En typisk bakke er det funnet 16 staver til. Under forutsetning at dette er alle stavene, har bakken oppe vært 31,5 cm i diameter og nede 27 cm. Bakken er 10,5 cm høy og er laget av eik. Den har hatt gjorder.

Slike bakker er det funnet mange rester av. Utenom de ovennevnte er det staver for 10 forskjellige bakker. Alle er smalest i bunnen og vider seg ut oppover. Diameter er det vanskelig å si noe bestemt om, fordi det mangler så mange staver. Høyden av dem er henholdsvis 14,9 - 14,7 - 11,3 - 10,6 - 10,3 - 10,2 - 10 - 10 - 9,7 - 9,5 cm. Enkelte av disse stavene er meget brede. En av dem, som er 10,2 cm høy, er oppe 10,2 cm bred og nede 9,2 cm.

Bakker.

Food trays.

Et kar skiller seg noe ut fra de andre. Det har hatt en høyde på 11,3 cm. Dessverre er det bare bevart 3 staver av karet, men den ene staven, som er 19,2 cm høy, har tjent som det ene av antagelig 2 håndtak. Det er pent profilert og har et hull for fingrene. Dette hullet, som nærmest er 2 sirkler, har under bunnen en kløftet utsparring som minner om det man kan finne på ambarer, og den tjener til å låse lokket. Lokket må i så fall ha hatt en tapp som har gått inn i utsparringen.

Det har vært en del andre kar av tre, men de er så istykkerslått at det er vanskelig å danne seg noe bilde av hvorledes de har vært. Det er bevart bunnen og litt av sidene av et trekar skåret ut av ett stykke. Det har en flat bunn, diameter 8,3 cm, og fra den skrâner sidene jevnt oppover.

Karstav med dekorert håndtak.

Vessel stave with decorated handle.

Drikkebeget.

Beakers.

Merkverdig godt bevart er et beger av valbjørk, høyde 15,5 cm, diameter oppe 7,3 cm, diameter nede 6,2 cm. Det har vært dreiet. Den koniske formen står på en profilert fot.

To dreiede begerer av løvtre kan minne om våre dagers eggeglass i formen. De har en kort stett. Det ene begeret er 7,3 cm høyt, og det andre 5,4 cm. Begge har en diameter på 4,2 cm. Det er mulig at disse har vært for brennevin.

Av Sjø-Spiise-Taxt for 1736 går det frem at mannskapet fikk øl og brennevin. Det ble funnet atskillige vinflasker ombord, så vin har også vært nyttet om enn fortrinnsvis av befalet. Disse drikkevarene krever kar både til servering og til å drikke av. Det synes som om trekar har vært brukt i stor utstrekning. Disse har lett for å flyte vekk. Vi kan ikke vente å finne så mange at vi kan bestemme hvor vanlige de var.

En lagget kanne gir et eksempel på hvorledes typen kan ha vært. Den skiller seg ikke fra de kannene man finner bevart fra tidens bygdemiljø. Denne kannen er laget av 18 staver. De er skåret med rette skrå sider omtrent som staven på en dunk. Øvre delen får en komplisert profil. Når stavene klemmes sammen, får kannen nærmest krukkeform med buket korpus og avsmalnende hals. Det er kryss nederst for den runde bunnen. Tuten er skåret i ett med en av stavene. Selve tuten har vært en kvist. Kannen har gjorder oppe og nede. Dessverre manglet den staven som hanken har stått i.

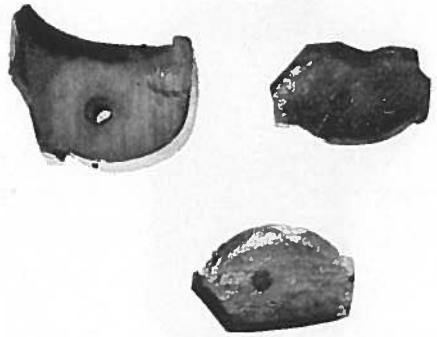
Kannen er 19,7 cm høy og har hatt en diameter på ca. 15 cm. Tuten er 9 cm lang. Diameter i bunnen er 13,2 cm og i munningen 9,5 cm.

Det er bevart rester av et par hanker fra laggede kanner. De viser at kanner har hatt vippelukk. Et nesten halvkuleformet lokk til en kanne er laget av

Lagget kanne.

Crozed can.

Rester av kannehåndtak.

Fragments of can handles.

Kannelokk laget av bjerk.

Can lid made of birch.

bjerk. Det har også vært til å vippe opp, for det har hengsler. Lokket er skåret i ett stykke, og det er så tungt at det har falt ned av sin egen vekt. Midt på lokket er en kule. Den har vært feste for tommelen når lokket skal holdes oppe. Som dekor er det rundt denne kulen en opphevet sirkelflate med takket kant.

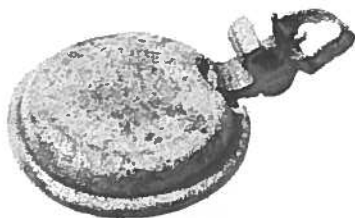
Keramikk

Det er atskillige bruddstykker av glassert lertøy, dels med grønn glassur, dels med brunlig blyglassur. De er dekorerte med smale riller. Det vil føre for langt å gjennomgå hvert enkelt stykke. Heldigvis er et ølkrus noenlunde bevart, høyde 13,2 cm, diameter nede 8,7 og diameter munning 6,2 cm. Det er konisk

Ølkrus.

Beer tankard.

Tinnlokk. Detalj av nederste lokk.

Pewter lids. Detail from lower lid.

Innside av tinnlokk med inskripsjon.

Inside of pewter lid, with inscription.

med rette sider og har stående ørehanke. Øverst og nederst har det utvendig bånd med fine riller. Mellom disse er ingen dekor. Den øverste delen har hvit begitning. Kruset er glassert både innvendig og utvendig.

Noen av krusene har hatt vippelokk av tinn. Det er funnet 3 tinnlokk. Det ene har en diameter på 8,1 cm og er 1,5 cm høyt. Det er svakt hvelvet og har en fals langs kanten. Oversiden er dekorert med et smalt bånd som består av 4 konsentriske sirkler. Det har hørt til et keramikkrus, for til vippemekanismen er festet en bøyle som har sidd fast på en ørehanke. Inni lokket er restene av et rundt stempel. Dessverre er det så forvitret at bare bokstaven F kan leses.

Det andre lokket har en diameter på 8 cm og er 1,4 cm høyt. Det har også vært svakt hvelvet, nesten flatt oppå. I et sirkelrundt felt står med versalier

I.I.V. S.M.D. Inni lokket er et rundt stempel. Det viser en mann med hellebard, og ut fra hans høyre side er en O. Ved hans venstre side er en utydelig bokstav. Under mannen står 1710.

Endelig er det et tinnlokk med diameter 8,6 cm og høyde 1,7 cm. Det er også svakt hvelvet. I overkanten har det et bånd av konsentriske sirkler og et innrisset sikksakkbånd. På vippemekanismen er en bøyle, og den må ha stått på et trehåndtak, for det har en stift. Platen som lokket vipres opp med, er prydet med et støpt palmettmotiv bestående av 5 kulerekker.

Restene av et lite kar av lertøy med rødlig gods med pen buet profil kan ha vært et drikkekar. Utvendig er det dekorert med tettstående riller og spor av grønn glassur. 4 krukker av grålig gods kan muligens ha vært drikkebegere, men de kan like godt ha vært beholdere for et eller annet. Høyden varierer mellom 10,8 og 13,4 cm og diameter 7,5 og 9,5 cm. Disse krukkene er ikke glassert, men de er så hardt brent at de nærmer seg stengodsets konsistens.

Krukkene lå noenlunde samlet, og det kan tenkes at de er salvekrukker fra medisinkisten. Ombord i orlogsfartøyene var en «Skibs Chirurgo» som hadde ansvaret for helsetilstanden ombord. Han fikk anvist på apoteket de medikamenter han skulle ta med ombord til «Skibskisten». Deriblant var det sikkert salver i krukker.

En liten krukke av lertøy, 7,8 cm høy og diameter 4,9 cm, kan også ha tilhørt medisinkisten. En del av de små flaskene og flakongene, som blir behandlet under flasker, har muligens også tilhørt medisinkisten.

Skipskirurgens hovedoppgave var å pleie de syke og holde rent i sykelugaren. Der skulle gulvet dynkes med vineddik, og dersom det var dårlig luft der, skulle det røkes med tjære, enerbær o.a. Til hans andre plikter var å ikke tillate at noen holdt køyene på grunn av «Skulke-Syge». Han skulle barbere offiserene, når de forlangte det, men mannskapene skulle han bare barbere etter «Leilighedsens Beskaffenhed», men i det minste hver åttende dag.

Et par større krukker av lertøy har antakelig vært til vin. Den ene, høyde 22,8 og diameter 13,6 cm, er i grålig gods. Den har ingen hank. Den ender opp i en kort smal hals, som har kunnet tettes med en kork.

Den andre krukken, høyde 26,3 og diameter 15,8 cm, ligner den første i formen, men den har to horisontale bøylehanker. Også den er i grålig gods, men den har brun glassur utvendig.

Bartmannskrukken hører til de gjenstander man ofte finner på eldre vrak. Den har fått sitt navn etter den skjeggete ansiktsmasken, bartmannen, som er plassert på halsen av krukken. På halsen er en stående ørehank. Når man finner en bartmannskrukke på et vrak, har man straks en indikasjon på vraket

Liten krukke, muligens til medisinsk bruk.

Small jar, possibly for medicine.

Bartmannskrukke. Detalj av medaljon på korpus.

Bartman jar. Detail of medaillon decoration.

Vinkrukker.

Wine jars.

Små brennevinskrukker.

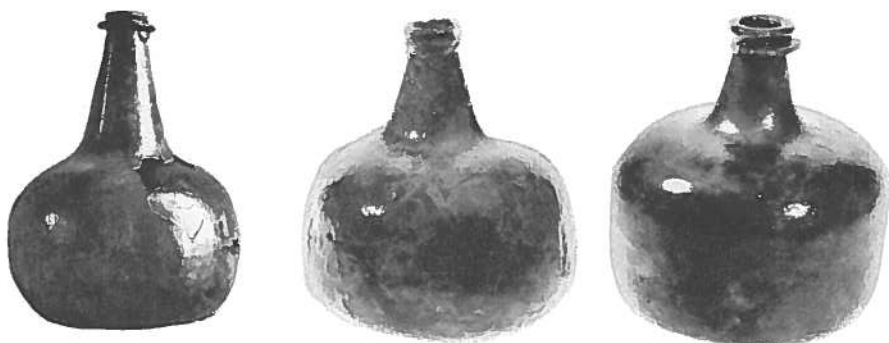
Small brandy jars.

alder, fordi utformingen av bartmannen varierer opp gjennom tidene. Produksjonen av bartmannskrukker begynte i Kølnoområdet allerede på slutten av 1400-tallet og holdt seg til 1800-tallet. De viktigste verkstedene var Raeren og Frechen. Bartmannskrukkene er i stengods, så hardbrent at godset er glassaktig i bruddet. Typisk for krukkene er de brune flekkene i glassuren.

Bartmannskrukken fra «Lossen» har høyde 27,35 og diameter 17,1 cm. Den har de typiske brune flekkene i glassuren. På buken er en medaljon. I den er nederst en hjerteform og over den en tohanket vase som det vokser kløverranker opp av. Krukken hadde korken på plass.

Et par andre bartmannskrukker var det bare bruddstykker igjen av.

Til de såkalte «Brendeviins-Frokosterne» måtte folkene ha noe å drikke av og få utlevert brennevinet i. Ifølge taksten av 1736 fikk mannskapene brennevin til tre av frokostene, og hver mann skulle for en uke ha en dansk «Pægel» brennevin. En pel er 0,241 liter. Hvis de fikk brennevinet utlevert for hver uke, så burde karet de fikk det i rumme ca. $\frac{1}{4}$ liter. Hvis de derimot fikk brennevinet utlevert for hver brennevinsfrokost, da må man vente å finne kar som tok godt og vel 0,08 liter. Det ble funnet 4 små krukker av stengods. De minner i formen om bartmannskrukkene, de er bare meget mindre. Noen har den typiske brunprykkede overflaten, andre er lyst gråblå. Alle har stående ørehank. Høyden varierer mellom 10,4 og 11,7 cm, diameteren mellom 6,8 og 8,2 cm. De rummer ca. 250 cm³.

Flasker med rundaktig korpus og varierende halslengde.

Bottles of roundish shape, with different neck lengths.

Flasker

Det har vært ganske rikelig med flasker ombord. Anslagsvis har det vært ca. 50. Det var ikke å vente at flaskene skulle ha tålt grunnstøtingen uten å gå i stykker. Knuste flaskeskår lå over hele vraket. Forunderlig nok var det atskillige hele flasker. Noen hadde korken i, men innholdet lot seg ikke analysere. Det var for utvasket av sjøvann.

Flaskene er av noe forskjellig type. Dette skulle tyde på at det ikke er et parti som er kjøpt inn til skipsbruk. Antagelig har flaskene vært kjøpt til privat bruk. Kanskje har skipssjefen hatt noe til representasjon. Det står intet i sjøkrigsartikkelbrevet om at vin inngår i kostholdet ombord.

De fleste flaskene har rundaktig korpus, men også her er ganske stor variasjon i formen. En av dem har et nesten kuleformet korpus, markert skulder og konisk hals. Boblen i bunnen er meget stor. Den store boblen tar meget av kubikkinnholdet. Den er muligens av teknisk art, men den har også hatt en praktisk betydning, idet bunnfallet har lagt seg mellom boblen og flaskesiden. Som de fleste flaskene er den av grønnlig glass. Den er 17,7 cm høy, og diameteren er 14,3 cm. Øverst på halsen er en krage av glass satt på som en forsterkning for at halsen ikke skal sprekke når korken presses inn. Det er 4 av denne typen.

På en annen flaske er korpus tilnærmet halvkuleformen. Den er 14,4 cm høy og har en diameter på 14 cm. Halsen er kort og konisk. Også her er boblen i bunnen meget stor. Det er 2 stykker med denne formen. På 5 andre flasker er korpus tilnærmet sylindereformen. Ingen av dem er helt like, en er bredest på midten, en er bredest ved skuldrene og to er bredest ved bunnen. Boblen i bun-

nen er høy. Den største av disse flaskene er 15,5 cm høy og har en diameter på 24,3 cm. Den minste er 14 cm høy.

En del av flaskene har et rundt korpus, men 2 av sidene er flattrykt. Halsen er noe høyere enn på de ovennevnte flaskene og har en mer svungen profil. Boblen i bunnen er forholdsvis liten. Det er 6 flasker av denne typen. Den største er 18,4 cm høy og 15,8 cm bred. Den minste er 16,1 cm høy og 15,2 cm bred.

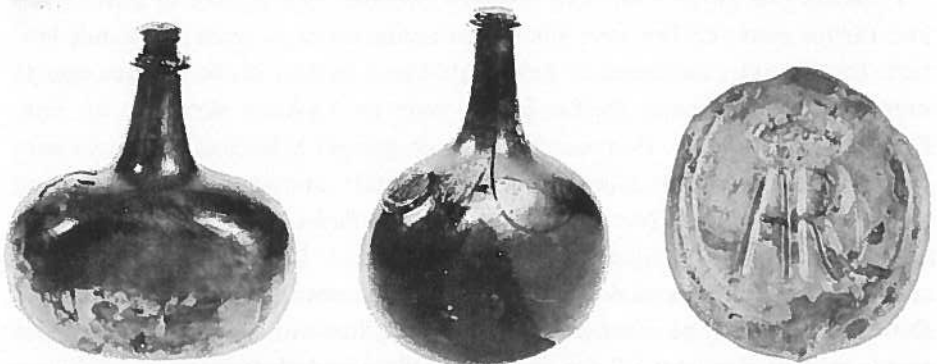
I tillegg til disse flaskene med flatklemte sider er 3 flasker med særlig lang hals. De har nærmest karaffelform. Den ene er 20,3 cm høy, 15,6 cm bred og bare 8,6 cm tykk. På skulderen er et rundt stempel hvori står AR under en 5-tagget krone.

Den andre er 13,6 cm høy, 10,7 cm bred og 5,5 cm tykk. På den tredje som er 16,1 cm høy og 11,8 cm bred, er halskragen plassert et stykke nedenfor munningen. Halsen utvider seg over kragen. Disse 3 flaskene har et mer elegant preg enn de andre.

8 flasker har et korpus med kvadratisk tverrsnitt. Også her er det en del variasjoner idet halsen kan være av forskjellig lengde. Den største er 18,4 cm høy og 10,5 cm bred, den minste er 15 cm høy og 8,4 cm bred. Bunnboblen er ganske svakt hvelvet.

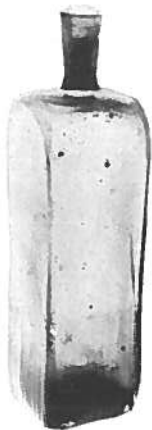
I tillegg til disse flaskene kommer 5 bunner av firkantede flasker, hvorav en bare er 8,1 cm bred.

Det er umulig å gi noe sikkert anslag over hvor mange flasker alle glass-skårene representerer, men mindre enn 15 er det ikke. De er dels av den runde

Flasker. Detalj av dekorasjon på flasken t.h.

Bottles. Detail shows decoration of bottle at right.

Flasker med flate sider.

Flat-sided bottles.

Skrukork.

Screw cap.

typen og dels av den firkantede. Alle de ovennevnte flaskene er laget av grønt glass.

Noe for seg selv er en flaske, som sikkert hører med til et flaskefôr. Den har kvadratisk tverrsnitt og er laget av lyst grønt glass. Skuldrene er rette, og halsen er ganske kort og lett konisk, smalest ved skuldrene. Høyden er 22,7 cm og bredden 6,3 cm.

Et stykke av bunnen og sidene av en lignende flaske er antagelig fra samme flaskefôret.

Flaskene i flaskefôret var ikke vanligvis beregnet til vin, men til sterkere saker. Derfor måtte korken være slik at den kunne settes på igjen noenlunde lett-vint. Det var ikke meningen at hele innholdet i flasken skulle drikkes opp så snart flasken var åpnet. Derfor hadde noen av flaskene skrukork av tinn. Den bestod av to deler. Den ene delen var en gjenget hylse som satt fast i øvre delen av en vanlig kork. Korken må ha hatt hull i midten. Lokket er flatt og gjenget på undersiden. Når man skulle helle av flasken, skrudde man av lokket. Det ble funnet 3 slike skrukorker. De var av forskjellig størrelse. Den største har en diameter på 4,5 cm. Lokket er tilnærmet sylindrisk, 1,6 cm høyt. Det er svakt hvelvet på oversiden og pyntet med konsentriske sirkler. Det andre er noe mindre, diameter 3,2 cm, men ellers tilsvarende forannevnte. Lokket er gjort noe videre enn gjengepartiet for at det skulle bli lettere å skru av. I midten av lokket er det i en sirkel stemplet inn en kronet fembladrose flankert

av bokstavene C og B. Utenom stemplet er risset inn 3 eller bokstaver, den første N og den siste S kan leses.

Endelig er det funnet en gjengehylse for en liten flaske. Den er bare 2,1 cm i diameter. Et lokk, diameter 2,2 cm, hører antakelig med til denne. Et lokk av messing, diameter 2,7 cm, er av en noe annen type. Det har en profilert kam tvert over lokkets flate overside.

Flakonger og småflasker.

Vinflasker og flaskefôrene var til drikkevarer, men det er usikkert hva de har brukt en del små flasker til. Høyden varierer fra 6 til vel 8,3 cm. Det ble funnet 11 små flasker, hvorav noen var defekte. En av flaskene er som en liten flakong, kuleformet nederst med fotrille, og med lang smal hals. Den er 6,8 cm høy, og diameteren er 3,2 cm. Det er et lekkert lite stykke glasskunst, og det har hatt et verdifullt innhold. På denne tiden var bruken av badstu gått av mode i kondisjonerte kretser. Det ble så som så med rensligheten, og for å bøte på følgene av det, fikk bruken av pudder og godluktende væsker et kraftig oppsving. Det er ikke så usannsynlig at flakongen har inneholdt parfyme, som en eller annen av befalet har dynket seg med når forholdene krevet representativ fremtreden.

Flakong.

Flacon.

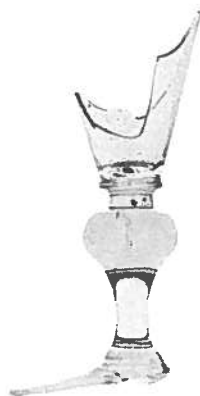
Liten flaske, muligens for
medisin.

*Small bottle, possibly for
medicine.*

Glasspokal.

Glass cup.

Del av vinglass.

Fragment of wine glass.

De fleste flaskene har hatt en langt enklere form, med sylinderformet korpus og en kort, konisk hals. De er laget av blankt eller svakt grønnlig glass. Det kan tenkes at en del av flaskene stammer fra medisinkisten ombord.

Da Tordenskiold kom i strid med en svensk fregatt og måtte avbryte kampen, fordi han hadde brukt opp kruttbeholdningen, seilte han opp til den svenske fregatten og spurte kapteinen ombord om han kunne få låne noe krutt slik at kampen kunne fortsette. Svensken svarte at de hadde ikke mer krutt enn de selv trengte. Enden på møtet ble at de to kapteiner svingte hver sin pokal og drakk en skål til farvel og på snarlig gjensyn.

Den pokal som ble funnet ombord i «Lossen», har muligens tilhørt kapteinen. Den er heldigvis relativt hel, 16,9 cm høy og diameter 7 cm. Den har et traktformet korpus og står på en stett som har en omvendt pæreform på midten. På denne er to rekker slipte ovaler. Pokalen står på en sirkelrund fot. Begeret har slipt ornamentikk. Øverst er et bånd av rektangler, der det i annet hvert rektangel veksler med kryss og kuler.

Begerets sider domineres av to stående kvadratiske felt med ramme om. I det ene feltet er en amorin med kogger hengende over skulderen. I den ene hånden holder amorinen et hjerte, i den andre en bue.

Det andre feltet viser også en amorin med kogger over skulderen. Denne amorinen strekker begge armene etter et hjerte. Mellom feltene er symmetrisk

rankeornamentikk. Nederst på begeret er slipt inn en rekke stående ovaler og en rekke tunger under disse.

Det ble funnet en bunn av en karaffel av blankt glass. Den har vært noe hevet i bunnen, og fra bunnen har det gått ut radiært stilte riller.

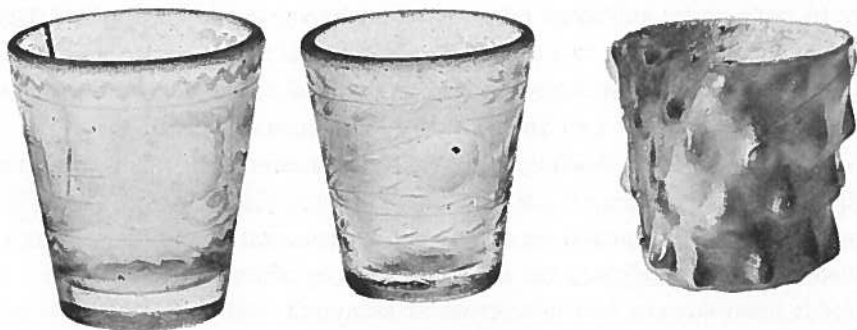
Vinglassene har hatt høy stett med pæreformet vulst midt på. I en av dem er en dråpeformet luftblære. Selve begeret har vært konisk, og glasset har stått på en bred sirkelrund fot. Det er funnet deler av 4 vinglass av denne typen. Høyden har vært noe over 10 cm.

Brennevin ble drukket av mindre glass uten stett. Det er funnet deler av 4 glass av en konisk type, 3 av dem er forholdsvis hele. De er alle av blankt glass, og med en dekor som minner om pokalen. De er av noe vekslende størrelse. Ett av dem, høyde 5,2, diameter 4,5 og diameter i bunnen 3,2 cm, har inngravert følgende dekor: Mellom 2 horisontale rekker bladstengler er det på den ene siden av glasset en kinesisk øy med 3 bygninger flankert av bladverk. På motsatt side er en bladplante med mange sprikende stengler.

Et litt større glass, høyde 6,2, diameter 5,4 og diameter i bunnen 3,6 cm, har en lignende dekor. Her er dekoren plassert mellom 2 bølgebånd. På ene siden av glasset er en kinesisk flytende øy med 3 bygninger og motsatt denne en plante med bladstengler og kuleblomster. Disse motivene er skilt fra hverandre av 2 kuleringer, og under hver av disse 2 volutter.

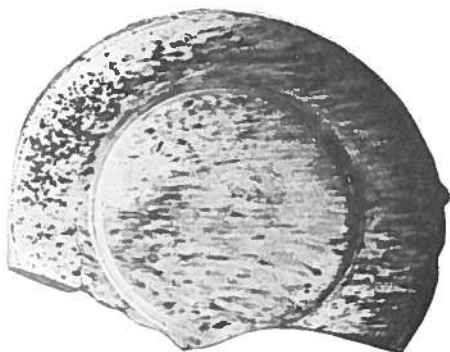
Det tredje av typen er 5,6 høy, diameter 4,8 og diameter i bunnen 3,2 cm. Dekoren her er oppe en horisontal bladstengel, nederst en rekke kuler. Mellom disse er på hver side en plante bestående av en blomst av kuler i ring, og en bladgren til hver side av denne. Her er ingen flytende øyer.

Det siste glasset er det bare deler av, men det har en beslektet dekor. En helt annen form har 3 beger av grønnlig glass. Disse varierer i høyde mellom 4,6 og

Brennevinsglass.

Brandy glasses.

Tallerken av lertøy med mangan-
marmorering.

Plate of pottery, manganese marbled.

Tinntallerken.

Pewter plate.

Del av serveringsfat.

Fragment of serving plate.

5 cm, og diameteren mellom 4,5 og 4,8 cm. Glassene er koniske og har ingen stett. Typisk for dem er at yttersiden er ornert med glassdråper, slik at overflaten blir grovt kornet.

Skaffetøy.

Mannskapene var delt inn i bakkslag. Hvorledes måltidene gikk for seg, vet vi lite om. Det ble ikke funnet rester av bord og benker. Kvartermesteren skulle være til stede under måltidene og passe på at det var «gode bordsæder». Dette skulle indikere at folkene satt omkring bord. Det var kvartermesteren som fordelte folkene i bakkslag og kommanderte en dreng til å komme med hver bakke. Det var streng straff for å gå fra en bakke til en annen og forsyne seg.

Når det ble ringt for skaffing, utpekte kvartermesteren en dreng som måtte gå til stormasten og lese en kort bordbønn. Denne plikt gikk på tur mellom drengene. Mens bordbønnen ble lest, skulle kvartermesteren holde folkene «til Stilhed og Andagt». Middag var det klokken 11 og aftensmaten 5 eller 6.

Hadde mannskapene hatt tallerkener av keramikk, ville man ha funnet deler av dem. Det var riktignok noen få keramikkbiter som kunne ha vært tallerkener eller skåler, men ikke i tilstrekkelig antall. Et par biter av brunlig lertøy med

Tekopp og teskål av porselen. Kinesisk opprinnelse.

Teacup and plate of porcelain. Chinese origin.

begittede bølgelinjer og streker har antagelig vært serveringsfat. Et par runde skiver kan ha gjort tjeneste som tallerken eller skive av den type man kan finne i bygdemiljøer. Den ene er sirkelrund, diameter 14,8 cm og 1,1 cm tykk, og laget av løvtre. På begge sider var innrisset et par konsentriske sirkler.

Det andre stykket var defekt. Det var lett konkavt på ene siden. Diameteren har vært over 20 cm. Slike småsaker har lett for å flyte vekk med strømmen, og dessuten kan disse to diskene ha vært brukt på annen måte.

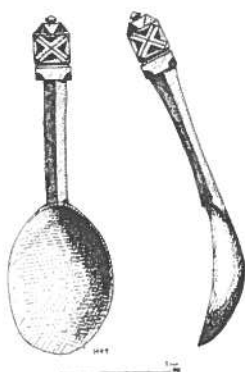
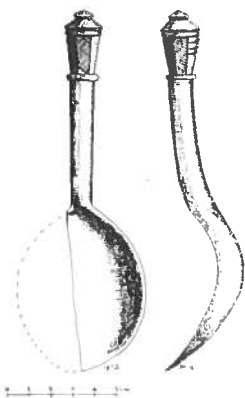
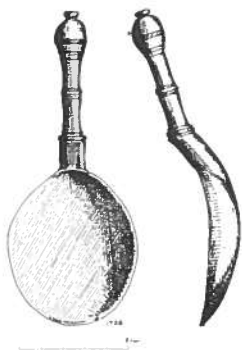
Befalet har spist for seg selv, og de har enten hatt fajansetallerkener eller tinntallerkener. Det er funnet 3 defekte tallerkener av lertøy. Diameteren er 17,4 cm, og høyden er 2,7 cm. De er med hvitgul begitning og marmorert med mangan.

To tinntallerkener, den ene diameter 24,2 og høyde 2,3 cm, den andre diameter 24,7 og høyde 3 cm, var så korroderte at det var ingen synlige stempler eller merker.

2 små tekopper av porselen og en teskål har nok også tilhørt en av befalet. Koppen har diameter 7,5 og høyde 3,3 cm. Den har ikke hatt hank. Begge koppene har hatt jevn brun glassur på yttersiden. Innvendig har de i bunnen et blått landskap på hvit bunn, som har en svak blåtone. Under bunnen er malt et merke som består av et rektangel, hvori det er kryssende diagonaler. Fra sidene er det trekant.

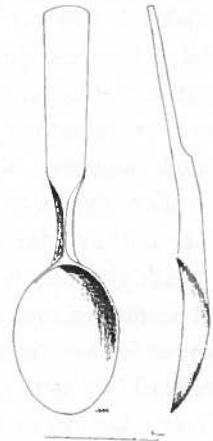
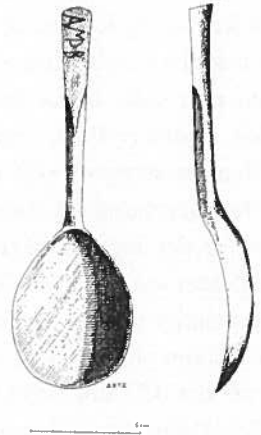
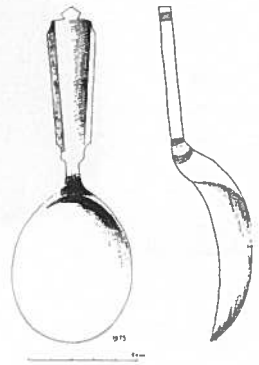
Teskålen hører til en av koppene. Den har samme merket under bunnen, er brun utvendig og har et blått landskap i bunnen av oppsiden. Diameter er 11 cm og høyde 2,25 cm. Porselenet er av kinesisk fabrikat.

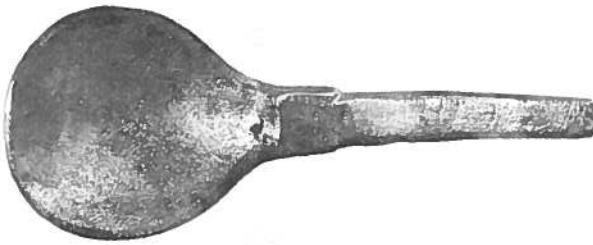
Hver mann hadde sin kniv. Gafler var så smått kommet i bruk blant den rikere del av befolkningen, men vanlige folk brukte kniven og fingrene når de

Skjeer.

Spoons.

Tinnskje.

Pewter spoon.

spiste. Var det suppe eller annet flytende, bruktes skjeer. Man skulle tro at treskjeer var så lette at de ville flyte vekk, men det er bevart 41 treskjeer. Noen er forholdsvis hele, andre er det bare biter av. Skjeene er av forskjellig form. Noen er runde, andre har mer ovale blad. Skaftene varierer også. Noen er runde, andre er flate. Variasjonene er så store at man må anta at hver mann har hatt med seg sin skje da han kom ombord. Forskjellen i form har gjort det lett for eiermannen å finne sin skje. Hvorledes oppvasken har gått for seg ombord, er det ingen beskrivelse av. Det heter bare at bakkene skal rengjøres. Ferskvann var man forsiktig med. På landsbygda var det opp i manns minne ikke uvanlig at hver mann slikket av sin egen skje og satte den f.eks. i sprekken mellom vinduslist og tømmervegg. Noe naturlig sted å legge skjeene fra seg på, var det ikke ombord i et orlogsfartøy.

Det skulle være orden og ryddig på banjeren. Hadde hver mann hatt sin kiste, kunne han lagt skjeen sin der. Men det var strenge forbud mot å ha for mange kister ombord. Det var flere mann sammen om låsetønner, kister og skrin. Siden det er bevart så pass mange skjeer, er det nærliggende å tenke at skjeene har ligget samlet, og at hver mann har hentet sin når det skulle skaffes.

En skje av tilnærmet renessansetype har et nesten rundt blad. Skaftet er rundt med omgående bånd. Det har en pæreformet avslutning med en liten knott i enden. Skjeen er 14,6 cm lang. Bladet er 7,5 cm langt og 6 cm bredt. Skaftet er omtrent like langt som bladet, 7,5 cm. En beslektet type har noe lengre rundt stolpeskaft. Skaftet er uten omgående bånd. Øverst har det en fasettert avslutning med en knott i enden. Skjeen er 16,4 cm lang, skaftet 9 cm, og bladet er 7,7 cm langt og 6 cm bredt.

Stolpeskaft har også en skje med ovalt blad. Her har skaftet firkantet tverrsnitt. Øverst har det en kroning pyntet med karveskurd, og det er en knott i enden. Skaftet forlenges som en kile et stykke nedover bladet, og virker som en

forsterkning. Skjeen er 15,7 cm lang. Skaftet er 9,5 cm. Bladet er 7 cm langt og 4,8 cm bredt.

På en skje med rundt stolpeskaft ender skaftet i en form som minner om en ekenøtt. Skaftet er rett og meget tynt. Skjeen har vært ca. 17 cm lang. En skje med rundt stolpeskaft mangler bladet. Skaftet har vært buet og er avsluttet omtrent som på foregående skje, men her er «nøtten» nærmest en sylinder med et markert omgående bånd. Det er en knott i enden. Nok et par skjeer har hatt rundt stolpeskaft. En skje med stolpeskaft har fått innskåret eierens bokstaver på skaftet, som blir flatt mot enden. De to første bokstavene er AM. Den siste er B. Den tredje bokstaven er enten en P eller en D, og den er hengt på ryggen av M'en.

Mannskapsrullene for «Lossen» er bevart, men det er ingen som svarer til disse initialene. Den tredje bokstaven i eierinitialene pleier være S eller D. S står for sønn og D for datter. Dersom tredjebokstaven er D, og det er det sannsynligste, er det ikke eierens bokstaver som står på skjeen, for det fantes ingen kvinner ombord. Det må være en skje han har fått tak i før han kom ombord, kanskje en han har hatt med seg hjemmefra. Skjeen er 17,3 cm lang. Skaftets lengde er 10,3 cm. Bladets lengde er 7,3 cm og bredden 5,1 cm.

Henimot 1700 begynte skjeene å få ovalt blad. Skaftene ble brede og flate, slik at den øvre delen hvilte godt mot pekefingeren når man spiste. Det hadde kanskje noe å gjøre med mer høviske manerer, men om disse gjenspeilet seg i mannskapenes spiseskikker, kan vel være tvilsomt. Skjeer med bredt og flatt skaft hadde de i alle fall.

1600-tallets skjeer hadde oftest et forholdsvis kort skaft. En av treskjeene har det tradisjonelle nesten runde bladet og et kort skaft. Skjeen er 15,7 cm lang. Bladet er 7,3 cm langt og 5,6 cm bredt. Skaftet er bare 8,2 cm langt. Skjeen har en skarp knekk ved overgangen mellom blad og skaft, og skaftet er forlenget til en ribbe som går noe inn på bladets bakside. Skaftet er 2,4 cm bredt øverst og smalner nedover mot skaftet. Det har en svak forsenkning på oversiden. Det avsluttes av en rombeformet knott.

Tilnærmet denne typen er en skje, ca. 16 cm lang. Her er skaftet avsluttet med en jevn runding. Nok en skje av denne typen var så defekt at målene ikke kan gis eksakt.

Skjeene er influert av stilen på sølvskjeene. Helt tydelig er det på en skje med tilnærmet ovalt blad og flatt skaft med sider som skråner jevnt mot bladet. Skaftets øvre ende markeres med et par tverrgående riller og over disse et slags tredelt gavlmønster. Skjeen er 17,1 cm lang, bladet er 7,6 cm langt og 5 cm bredt.

Helt preget av 1700-tallets stil er to skjær med ovale blad og flatt skaft. På den ene har skaftet en svakt buet profil. Den har vært 18,5 cm lang og 5,2 cm bred. Bladet har vært noe større enn vanlig, 8,5 cm langt.

Mens skaftet her er 2,8 cm bredt, er det noe smalere på den andre skjeen, 2,1 cm. Denne skjeen er 18,7 cm lang.

En skje, som var knust i mange deler, har hatt et skaft som har vært atskillig smalere enn de to ovennevnte. Det har vært ca. 1,6 cm bredt oppe og smalnet sterkt ned mot bladet.

De andre skjeene er så defekte at det er vanskelig å beskrive dem.

I tillegg til disse skjeene ble det funnet 24 treskjeer som ikke var ferdiglaget. De var emner. Noen ombord må ha drevet med å lage skjær. Om skjeene kom ombord som halvferdige emner, eller om de ble skåret til av råemnet, kan man ikke vite. Sjøfolkenes hyrer var knappe, og de hadde behov for å kunne tjene noe ekstra.

Det er flere ting som tyder på at også de sjøfarende hadde sin folkekunst. På Norsk Folkemuseum er et manglebrett av bøk, presist og dyktig dekorert med karveskurd. På dette manglebrettet står det NYBODER, Nyboder var det boligkomplekset i København der fortrinnsvis de norske orlogsfolkene bodde. I Tordenskioldmuseet på Ringve er et manglebrett med tilsvarende fin karveskurd (Kat. nr. 54 s. 188 i Tordenskioldiana, Trondheim 1958). Dette manglebrett skal ha vært ombord i Tordenskiolds «Hvide Ørn».

Det er ikke utenkelig at skjæring av manglebrett har vært en bigeskjeft for noen av matrosene, som derved har kunnet tjene seg noen kjærkomne skillinger. Disse manglebrettene er av en type som daterer seg til tiden omkring 1700. Den ligger noe forut for hovedtyngden av de manglebrett med karveskurd som man finner i de norske bygdene. Dersom sjøfolk syslet med «husflid», er dette interessant for forståelsen av bygdekunsten. Det blir nødvendig å vurdere om sjøfolkenes karveskurdarbeider kan ha influert bygdekunsten. Noe senere i oversikten over «Lossen»-materialet vil pipefuteraler med karveskurdornamentikk bli presentert.

Til å forme emnene for treskjeene er det brukt kniv og gropjern. Skjeemnene er 16-17 cm lange og 5,5-6 cm brede. Skaftene er stort sett stolpeformet, men noen har også flatt, bredt skaft.

På emnene har de stolpeformede skaftene firkantet tverrsnitt. Skjebladene er tykke og kantede på undersiden. Det gjenstår å gjøre bladene tynne og glatte, og å forme skaftene runde med profilering og skikkelig avslutning. Under omtalen av bysseutstyret ble nevnt og avbildet emnet for en tresleiv (årsberetn. 1976 s. 152). Det kan neppe være tale om at emnene har vært en del

Dreiede beholdere.

Turned small vessels.

av utstyret. Hadde de vært det, ville de vært av samme type. Skjeemnene må være eksempel på frivaktsarbeider ombord.

Spiseskjeer av metall ble ikke funnet. Det eneste var et defekt skaft av en messingskje. Det har vært en skje med flatt skaft, som har smalnet ned mot bladet.

En skje av messing er for liten til å være spiseskje. Det flate skaftet er brukket, men bladet, som er nesten sirkelrundt, er bare 3,1 cm bredt. Hva skjeen har vært brukt til, er det vanskelig å gjette seg til.

Små beholdere og esker.

Maten var ensformig ombord. Det har nok vært et visst behov for å sette smak på maten med krydder, men om det ble gjort, vet man ikke. I et av skriveskri-

Beholder og lokk.

Small vessel with lid.

Sylinderformet beholder med oppstående krage for lokk.

Cylindric vessel with lid collar.

nene lå en og en halv muskatnøtt, men dette skrinet tilhørte løytnanten. Det ble funnet 10 små beholdere av løvtre. Dessverre ble disse preparert før det ble tatt analyse av hva som kunne være igjen av innholdet. Det var noe sandbladet grums i bunnen på et par av dem, men dette ble ved en misforståelse vasket bort under rengjøringen. Det kan tenkes at disse beholderne har vært for krydder. En annen mulighet er at de har inneholdt snus.

Noen av beholderne var formet som små tønner, andre som et lite drikkebeger. De har hatt et lokk med knott.

En av beholderne var formet som en liten tønne. Under dreieingen var det formet 4 gjorder oppe og 4 nede og en midt på. Lokkets ytterkant hviler på kanten av tønneren, men på undersiden er en sylinderformet del som passer til åpningen og går ned i denne som en kork. På lokket står en knott. Beholderen er 6,1 cm høy, og diameteren er 3,8 cm.

En lignende tønne var av bøk. Den var 8,15 cm høy og diameteren 4 cm. Tønneren var dessverre defekt. På lokket var det knott, som på den forrige, men dessuten var det en liten messinghempe i kanten av lokkets ytterside. Nå har lokket stått forholdsvis fast i åpningen, men neppe så fast at beholderen har kunnet henge etter hempen i lokket. Hempen har muligens vært en del av sikring for at lokket ikke skulle gli ut. Nok en tønneformet beholder av bøk manglet lokk, men ellers av samme type.

Andre av disse beholderne har tilnærmet form som en pære og ligner et drikkebeger. Det har fotrille nederst. Ved munningen er et omgående belte bestående av 3 vulster. Lokket er likt det som er på de tønneformede beholderne. En av beholderne er 8,25 cm høy og har en diameter på 4,25 cm. Beholderen uten lokk er 5,4 cm høy. Den er av ask. Temmelig lik denne er to beholdere av valbjørk. De mangler lokk. Den ene er 5,9 cm høy og har en diameter på 4,4 cm, den andre 4,85 cm høy og diameter 4,2 cm.

Videre er det en beholder som er tønneformet, men uten imiterte gjorder. Den har bare et par omgående riller. Den mangler lokk, 5,7 cm høy og diameter 5,2 cm.

Meget enkel er en beholder som skiller seg noe ut fra de andre ved at den har ingen omgående riller. Lokket er flatt. Det er ingen knott på lokket, men et lite hull i midten av lokkets overside antyder at det har vært en metallhempe eller lignende der. Den delen av lokket som går ned i munningen er gjenget. Høyden er 7,75 cm og diameteren 5,4 cm.

Det er ytterligere funnet deler av 4 beholdere og et løst lokk. Endelig er det en liten, sylinderformet beholder av løvtre. Lokket mangler. I motsetning til de andre har denne beholderen oppstående krage ved munningen, og lokket må ha

Eskelokk.

Box lids.

grepet om denne. Tilsammen er det funnet 13 beholdere av dette slaget. Bruken av dem er usikker.

Sponesker.

Sponesker må det ha vært mange av ombord i «Lossen». De er av vekslende form, men vanligvis små.

Det naturlige materialet for sponesker er furu og gran, fordi det er lett å kløve dette materialet i flak som er så tynne at de lett kan bøyes. Sponesker er også laget av løvtre, men det må være vanskeligere. Formen av esken gis av bunnen, som er laget så tykk at nedredelen av de tynne sidene kan plugges fast i kanten av bunnen med små treplugger. Sponen, som danner sidene, er av ett stykke. Sidesponen må syes sammen slik at den danner en oval. Det er flere måter å gjøre det på, og den syes med teget. Når dette er gjort, passes bunnen til og sidene festes på. Lokket har også sider som er festet på samme måte. Lokket er litt større enn bunnen, slik at det kan tres ned over bunnens sider. Ved syingen overlapper sponen seg selv, og det blir derfor et hakk i kanten av bunnen og lokket, for at det ikke skal bli noe tomrom. Syingen av lokket må svare til samme sted som den på bunnens sider, ellers vil man ikke få lokket til å passe. En av de største sponeskene er oval og laget av løvtre. Lokket er 12,4 cm langt og 7,9 cm bredt. Høyden av sidene er det ikke mulig å fastslå. Ved syingen har den delen som overlapper, form av tunge med buede sider. I enden av tungen er sying med teget. I lokket er skåret inn CAS. Disse initialene svarer ikke til navnet på noen av dem som er oppført i rullene.

En oval sponeske er funnet i mange deler. Den er av furu og 13,2 cm lang og 9,4 cm bred. Bunnens høyde er 5,9 og lokksidens høyde 3,6 cm. Sidene

er sydd sammen med teget i to rekker med avstand 3,7 cm fra hverandre. Siden er festet til bunnen med 7 små trepluggar. På lokket er innskåret TVD. Dette skulle være initialene til en kvinne, ettersom den siste bokstaven pleier å stå for datter. Det er derfor ikke så rart at man ikke finner forbokstavene i rullene.

Der er videre 7 lokk eller deler av slike til ovale sponesker. Den minste er bare 6,8 cm lang, en er 7,2 og en 8,8 cm lang. De andre har vært noe større med lengden mellom 14,2 og 18,5 cm.

En av de små eskene har en meget tynn bunn, den er bare 0,25 cm tykk. Den vil ikke kunne ta imot pluggar fra siden. I stedet ser det ut som om bunnen er sydd til siden.

En enkelt eske, bare bunnen er bevart, har vært firkantet med avrundede hjørner. Den har vært ganske liten, 5 cm lang og 3,3 cm bred.

De andre eskene har vært sylindriske. Det er bevart 7 bunner eller lokk fra esker som har vært små og sylindriske. Diameteren varierer mellom 7 og 10,1 cm. Tykkelsen varierer mellom 0,45 og 0,75 cm bortsett fra en som er bare 0,3 cm tykk.

En sponeske med usedvanlig tynn bunn i, tykkelsen er bare 0,17 cm, har antakelig vært sylindrerformet med en diameter på ca. 11,5 cm. Den er antakelig av furu. Den var så knust at man kan ikke si noe bestemt om sidene, men de har i hvert fall vært mer enn 6 cm høye. Syngen av overlappingen synes å være gjort uten tunger, altså med rette ender. Hvorledes de har fått bunnen festet til sidene, er et mysterium, all den stund bunnen har vært for tynn til å gi feste for nagler. Et lokk av samme diameter og tykkelse, men av løvtre, muligens bjørk, har antakelig hørt sammen med denne esken. Her ser det ut som om det har vært en fôring inne i esken, og at denne har vært festet med små stifter et stykke fra kanten.

En liten eske, der bare bunnen er bevart, skiller seg helt fra de andre. Den har oval form, lengde 3,7 og bredde 2,85 cm. For det første er denne bunnen atskillig tykkere enn på de andre, hele 1,1 cm. Dessuten skråner sidene slik at ene siden er 2 mm kortere enn den motsvarende. Dette skulle antyde at sidene ikke har vært rette, men skrånende.

Bunnen av en oval eske er noe mer komplisert enn de forannevnte. Sponeskene har den svakheten at bunnen lett kan trykkes inn hvis pluggene blir svake eller faller ut. For å styrke esken har bunnen utspart en vinkel langs kanten. Den utragende delen har dekket enden av sidene, som er plagget fast i den del av bunnen som står opp mellom dem. Bunnen er av furu, og lengden er 10,1 cm, bredden 9,6 cm og tykkelsen 0,6 cm. Den utragende delen, som dekker enden av sidene, er bare 0,15 cm tykk.

Tilsammen er det 23 bunner eller lokk. Bare noen få av dem stammer fra samme eske, p.g.a. størrelsen. Derfor representerer det funne materialet 18 sponesker.

Et lokk til en oval sponeske av bjørk har dimensjonene lengde 18,7, bredde 11,8 og tykkelse 2,8 cm. Lokket har vinkelutsparring i kanten, slik at enden av sidene har støtt an mot den utkragende delen. Lokket er buet på oversiden og er gjort konkavt på undersiden. Midt i lokket er skåret ut et likearmet kors.

Temmelig like esker med kors på kjennes fra bygdemiljøene. Der ble de brukt til å ha smør i. Korset skulle holde vonde makter borte fra smøret. Det var på denne tiden en utbredt tro at trollkjerringer og vonde mennesker kunne sende ut noe de kalt en spiritus, og dette mystiske vesenet var fæl til å stjele smør fra naboer og andre, men stod korset på esken, var smøret trygt.

Det er sannsynlig at dette lokket stammer fra en smøreske. Det var vekt på smøret ombord i «Lossen». Det skulle oppbevares, og noe måtte man ha det i. Kan det tenkes at en del av sponeskene har vært smøresker?